

⁵² *Степень С.* Ставлення митрополита Андрея Шептицького до Польщі й поляків // Незалежний культурологічний часопис «І». – 1997. – №11. – С.134–138; *Stępień S.* Stanowisko metropolity Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego // Prace komisji Wschodnioeuropejskiej. Polska Akademia Umiejętności. – 1994. – Т.1. – С.109–121.

⁵³ *Stępień S.* Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego // Kościół katolicki w Polsce 1918–1990 / Pod red. L.Adamczuka, Z.Zdanowicza. – Warszawa, 1991. – С.62–69; *Idem.* Sapiehowie a obrządki wschodnie Kościoła katolickiego // Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło / Pod red. S.Stępnia. – Przemyśl, 1995. – С.65–79.

⁵⁴ *Lewkowicz H.* Ukrainoznawstwo na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym. – Przemyśl, 2001. – С.168.

⁵⁵ *Motyka G.* Postawy wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1953 w zależności etnicznej, państwowej i religijnej / Tygiel narodów. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953. – Warszawa, 2002. – С.394–405.

⁵⁶ *Лисенко О.* Друга світова війна і доля українських церков // Сторінки воєнної історії: Зб. наук. пр. – Вип.4. – К., 2000. – С.101–108; *Його ж.* Актуальні проблеми історії України періоду Другої світової війни // Українська повстанська армія – феномен національної історії. – Івано-Франківськ, 2003. – С.5–9; *Гонтар Т.* Релігієзнавчі аспекти вивчення проблем міжнаціональних відносин (на прикладі українсько-польських відносин) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Історія / Під ред. М.М.Алексієвця, А.М.Колодного. – Тернопіль, 2002. – Вип.4. – С.115–117 та ін.

⁵⁷ *Зашкільняк Л.* Сучасна світова історіографія. – Л., 2007. – С.231.

⁵⁸ Міжнародна наукова секція «Próby porozumienia polsko-ukraińskiego w latach 1939 – 1991» (Люблін, червень 2007 р.), міжнародна наукова конференція «Religious Space of East-Central Europe – Open to the East and the West» (Люблін–Львів, вересень 2007 р.).

In the article, the basic tendencies of Ukrainian and Polish historiography of ethnoconfession relationship during World War II by example of relation Greco-catholic and Roman-catholic churches were analyzed.

Г.Я.Рудий*

ПЕРІОДИКА 1920-х рр. ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті на підставі матеріалів республіканської періодичної преси 1920-х рр. висвітлюються проблеми охорони пам'яток історії та культури в Україні.

Українська періодика належить до джерел, котрі набувають особливого розвитку, коли різко прискорюються процеси культурного відродження, формування національної свідомості народу. Один із таких періодів припадає на 1920-ті рр. Саме тоді досить успішно відбувався процес відродження багатьох сфер духовного життя суспільства, зокрема розвиток державної системи охорони пам'яток культури в Україні.

Домінантою у джерельному багатстві окресленої проблематики є республіканська преса 1920-х рр., в якій містяться численні матеріали, за якими крок за кроком можна відтворити повну картину становлення і функціонування українських пам'яткоохоронних товариств, об'єднань, інституцій, простежити всі перипетії боротьби державних органів і громадських організацій за збереження об'єктів історії й культури, зокрема архітектури, монументального мис-

* Рудий Григорій Якович – д-р іст. наук, провід. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

E-mail: sknd@nas.gov.ua

тецтва та археології. Під цим кутом і розглядатимемо проблему, зазначену в назві статті. Принагідно зауважимо, що саме у такій постановці предмета вивчення вона ще не знайшла відображення в українській історіографії. Мається на увазі насамперед відсутність узагальнюючих досліджень, побудованих на системному аналізі тогочасної періодики як об'єкта вивчення охорони історико-культурної спадщини.

За сприятливих умов для відродження вітчизняної культури у газетних матеріалах 1920-х р. постійно порушувалися проблеми дослідження духовної спадщини українського народу, створення системи пам'яткознавства. Ґрунтовні теоретичні й аналітичні статті, постанови уряду УСРР, нормативні документи офіційних установ, інформаційні повідомлення, кореспонденції, дописи, листи та інші матеріали з центру і місць, резолюції зібрань пам'яткоохоронних громадських організацій, критика й бібліографія, зокрема про нові краєзнавчі видання, – усе це було підпорядковане головній меті – широкому інформуванню громадськості про теорію та практику охорони об'єктів історії і культури України у зазначений період. Про розподіл газетних публікацій щодо їх збереження і дослідження протягом 1920-х рр. дає уявлення таблиця 1.

Табл. 1

Основні напрями (%)

Основні напрями (%)						
Діяльність державних органів та громадських організацій з охорони історико-культурної спадщини	Дослідження, реставрація і реєстрація пам'яток історії та культури, розвиток краєзнавства	Створення й розвиток музеїв	Спорудження пам'ятників та монументів, догляд за могилами державних, політичних і культурних діячів	Повернення культурних цінностей	Вилучення церковних цінностей, руйнування й нищення об'єктів сакральної архітектури	Створення державних історико-культурних заповідників
6,3	36	28,5	19,1	1,2	3,7	5,1

Як видно з таблиці, найбільшу кількість газетних матеріалів присвячено дослідженню та реставрації пам'яток, розвитку краєзнавства в УСРР. Адже питання їх вивчення, класифікації й відбору до державних реєстрів були надзвичайно актуальними. В зазначений період у періодиці також домінуючими стали теми про створення і розвиток музеїв та спорудження пам'ятників, догляд за могилами державних, політичних і культурних діячів. Зокрема відомо, що в 1920-х рр., за радянським планом монументальної пропаганди, на всій території СРСР провадилася планомірна кампанія по спорудженню пам'ятників, котрі втілювали ідеологічні засади комуністичної партії. Натомість публікації про повернення національних культурних цінностей з'являлися у той час в українській пресі дуже рідко. Далі простежимо жанрову динаміку газетних публікацій.

Табл. 2

Жанри (%)				
Кореспонденції	Статті	Хроніка	Дописи	Листи
17,4	25,6	46	9,6	1,4

Як бачимо, у періодиці досліджуваного періоду за жанровою ознакою переважала хроніка, що свідчить про велику увагу редакцій до відображення конкретних подій і фактів, пам'яткоохоронних заходів державних органів та громадських організацій. Логічно є висока питома вага аналітичних жанрів – статей і кореспонденцій, оскільки вони були фактично домінуючими у висвітленні ухвалених законів, декретів, постанов, розпоряджень ВУЦВК, РНК УСРР, Наркомосу (НКО) та їх установ на місцях. Авторами публікацій були відомі громадські, культурні діячі й пам'яткознавці. Серед них – М.Біляшівський, М.Болтенко, В.Дубровський, Ф.Ернст, О.Новицький, М.Макаренко, С.Таранушенко, Д.Щербаківський, Д.Яворницький та ін.

Помітне місце на сторінках газет відводилося матеріалам про заходи уряду УСРР щодо охорони музейних цінностей і архівів, про передачу деяких із них до Фонду допомоги голодуючим, контроль за вивезенням за кордон пам'яток культури тощо. Ці публікації можна поділити на дві основні групи джерел:

- про діяльність Ради народних комісарів (РНК) України та її органів на місцях;
- матеріали, що відображали практичні заходи пам'яткоохоронних організацій щодо виконання рішень державних органів з охорони об'єктів історії та культури.

Перша група репрезентована синтетичними матеріалами з великим інформаційним обсягом. Друга – висвітлювала внутрішнє життя пам'яткоохоронних організацій, представлена аналітично-синтетичними жанрами.

Тогочасна українська преса інформувала громадськість про ухвалений 11 березня 1921 р. Раднаркомом декрет «Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей», згідно з котрим усі найважливіші з них переходили до відання Всеукраїнського комітету охорони пам'ятників мистецтва, старовини і природи та його установ на місцях – губернських і повітових комітетів¹.

Періодика опублікувала також постанову РНК УСРР «Про заходи щодо припинення вивезення за кордон речей музейного значення». З цією метою при Наркомзовнішторзі було засновано Центральну міжвідомчу комісію з їх експертизи, представники якої діяли у Києві та Одесі. Також створювалися відповідні крайові комісії й в інших містах. Вивезення і продаж речей за кордон незалежно від часу їх придбання дозволялося лише після попередньої експертизи міжвідомчої комісії. Предмети старовини та мистецтва, що не підлягали вивозу, передавалися до музейного фонду Наркомосу².

Існувала в українській пресі інформація і про прийняття постанови Раднаркомом «Про музейні цінності». Згідно з нею, НКО України надавалося право оголошувати реєстрацію всіх предметів історії й культури, у тому числі експонатів, цінних для вітчизняних музеїв³.

На шпальтах газет були повідомлення, що з метою охорони пам'яток Києва і Київського округу Наркомос УСРР створив спеціальний комітет та призначив крайовим інспектором у цьому місті професора Ф.Ернста. До об'єктів, котрі потребували охорони, було включено низку їх у Києві, Василькові, Білгородці, Переяславі, Хабному й Яготині⁴.

Є в часописах і матеріали про проведення засідання Київської крайової комісії охорони пам'яток матеріальної культури та природи. За підсумками однієї з нарад було вирішено внести на розгляд державних органів проект про оголошення заповідними територій Київського братства, Старого Києва й ряду пам'яток у Новгороді-Сіверському, Заславлі (нині Ізяслав, Хмельницька обл.), Чернігові, Кам'янці-Подільському і Бердичеві⁵.

Характерно, що відповідними публікаціями газетна періодика прагнула привернути увагу громадськості до значення охорони об'єктів мистецтва та старовини як складової частини українського відродження, що набирало сили в 1920-х рр.

Слід відзначити, що активна роль української преси, тиск діячів науки і культури прискорили ухвалення закону, котрий 16 липня 1926 р. було затверджено спільною постановою ВУЦВК та РНК УСРР як Положення про пам'ятники культури й природи⁶. Згідно з ним, було створено Український комітет охорони пам'яток культури (УКОПК), котрий поєднував водночас функції як державної установи, так і громадської. Головним завданням його були організація роботи відповідної комісії та контроль за її діяльністю.

Особливої уваги періодика того часу надавала висвітленню проблем дослідження й реставрації пам'яток, розвитку краєзнавства. За нашими підрахунками, на зазначену тематику припадало 36% відповідних газетних кореспонденцій від загальної кількості публікацій з історико-культурної спадщини. Найбільш ґрунтовні матеріали вміщували видання «Більшовик» (Київ), «Вісти», «Комуніст», «Культура і побут», «Народний учитель» (Харків), «Пролетарська правда» (Київ). У багатьох газетних публікаціях ішлося про діяльність історичної секції Української академії наук. Зокрема в кореспонденціях не залишалися поза увагою процес підготовки та прийняття закону про охорону пам'яток історії і культури.

На шпальтах видань регулярно вміщувалися матеріали про роботу Всеукраїнського археологічного комітету над згаданим законопроектом, що розпочалася у 1924 р., виступи відомих пам'яткоохоронців, спрямовані на його якнайшвидше ухвалення⁷.

Аналіз джерел свідчить, що найпоширенішим жанром щодо висвітлення пекучих проблем охорони об'єктів історії та культури були кореспонденції й статті. Редакція газети «Пролетарська правда» в номері від 7 грудня 1926 р. повідомляла про підсумки чергового пленарного засідання порайонних комісій історичної секції УАН, котре відбулося на початку того ж місяця. У центрі уваги його учасників була доповідь академіка М.Грушевського на тему «Техніка й умілість палеолітичної доби в знахідках Мізенського селища на Чернігівщині». У кореспонденції наголошувалося: «Відкриття цього селища з часів палеоліту, єдиного з боку своєї наукової вартості не тільки в європейському, але й в світовому масштабі, звернуло на себе увагу широких наукових кіл»⁸.

Виявлені у процесі дослідження газетні матеріали сприяли повноті вивчення діяльності Товариства дослідників української історії, письменства та мови в Петрограді, яке було створено в 1923 р. й навколо котрого гуртувалися відомі вчені на чолі з В.Перетцом. Харківська газета «Культура і побут» надрукувала статтю члена товариства – К.Копержинського під назвою «Діяльність Товариства дослідників української історії, письменства та мови в Ленінграді», в якій зазначалося, що поряд із дослідженням старовини його члени активно вивчають сучасну літературу, етнографію, фольклор, мистецтво. Водночас автор вважав, що керівники організації недостатньо залучають до наукової роботи студентів. Для розв'язання цього завдання необхідно було б створити у Ленінграді науково-дослідну кафедру українознавства. Однак усі пропозиції щодо її відкриття російськими властями було відхилено⁹.

Багато цікавої інформації містять газетні матеріали про хід і результати розкопок на території УСРР. Серед них – цікава кореспонденція «Історико-археологічні дослідження на Україні» в київській газеті «Комуніст» від 31 травня 1928 р. У ній відзначалося, що наприкінці 1920-х рр. вони проводяться більш ґрунтовно й планово, ніж це було раніше. Покращення це пояснювалося як загальним налагодженням дослідницької справи в республіці, так і зростанням науково-краєзнавчого руху на місцях¹⁰.

На сторінках періодичних видань під рубрикою «Культура і мистецтво» постійно друкувалися кореспонденції та статті зокрема про підготовку й проведення історико-археологічних досліджень на території майбутнього Дніпрель-

стану. Автори цих публікацій – відомі вчені та пам'яткознавці України – пропонували встановити там із початку і до кінця землекопних робіт постійний археологічний контроль за їх ходом, а також докладно здійснити вивчення місцевості, що буде затоплена¹¹.

На шпальтах газет траплялися й публікації про хід і результати організованого Головнаукою дослідження Донецького городища, де було розкопано 100 пам'яток¹².

Цікаві відомості містила тогочасна українська преса про реставрацію Софійського собору. Так, київська газета «Пролетарська правда» від 1 вересня 1928 р. опублікувала кореспонденцію про хід відповідних робіт у його південній вежі, в ході котрих виявлено фрески кінця XI – початку XII ст., що були вкриті пізнішими олійними малюнками XVII й XVIII ст. У реставрації взяли участь художники Гайден, Попов та Степашкін, а також мистецтвознавці Болотнов, Кіпнік і Сичов¹³.

У газетній періодиці досліджуваного періоду вміщувалися матеріали про творення нового, радянського архітектурного стилю в житловому будівництві й водночас дбайливе ставлення до старого¹⁴.

Докладно висвітлювався також як у центральній, так і в місцевій пресі розвиток музейної справи.

Умовно цей газетний масив можна поділити на дві групи:

– матеріали, що висвітлювали та роз'яснювали характер директивних документів органів радянської влади;

– публікації, котрі розкривали зміст конкретних заходів музейних установ.

Для масиву першої групи джерел характерне переважання матеріалів, які висвітлювали принципи державного управління музеями, контроль за їх діяльністю, розв'язання фінансових проблем. Із точки зору наявності інформації інтерес становлять кореспонденції газет, де висвітлювалися конкретні заходи щодо роботи музейних установ. Безперечно, найбільш питома вага матеріалів відповідного змісту (близько 70%) належить центральній періодиці. Авторами цих публікацій були музеєзнавці, відомі діячі науки й культури. Серед них – М.Біляшівський, В.Веретенников, В.Дубровський, Ф.Ернст, Ф.Кричевський, А.Кримський, В.Липський, М.Макаренко, Д.Щербаківський, О.Федоровський та ін.

Багато матеріалів було присвячено вдосконаленню музейної мережі, створенню єдиної відповідної політики, посиленню її ролі у «боротьбі за радянську культуру». На сторінках преси під рубриками «Культура й мистецтво» і «По музеях України» регулярно вміщувалися кореспонденції про збереження музейних фондів в УСРР¹⁵.

Окрему групу публікацій присвячено зібранню пам'яток мистецтва музею ім. Ханенка у Києві. Відзначалося, що в ньому повно представлено кераміку від найдавніших східних предметів до італійської майоліки й оригінальних зразків фарфору. Водночас зазначалося, що відсутність відповідного приміщення не дає змоги виставляти експонати для відвідувачів, а доводиться зберігати їх у запасниках музею¹⁶.

Поряд із цим чимало газетних кореспонденцій присвячено внутрішньому життю Черкаського наукового історично-педагогічного музею імені Т.Шевченка¹⁷, Маріупольського краєзнавчого¹⁸, Сумського крайового¹⁹, Роменського окружного²⁰, Музею українських діячів науки і мистецтва. Останній із них поповнився великою кількістю цікавих експонатів – архівів О.Кониського, В.Доманицького, М.Біляшівського, Д.Щербаківського, Б.Грінченка. Надзвичайну цінність мав іконографічний матеріал, переданий відомим українським художником О.Сластьоном. Від нього також надійшли малюнки Ф.Вовка та їх листування²¹.

На шпальтах тогочасних газет значне місце займали публікації про такі гострі проблеми зберігання музейних цінностей, як брак фахівців, коштів на охорону пам'яток тощо²².

Є в українській пресі матеріали, де розповідалося про недбайливе ставлення до цінних експонатів музею у колишньому маєтку Харитоненка на Харківщині, у котрому знаходилася, крім цінного зібрання речей церковного значення, велика збірка об'єктів світського мистецтва, але в закладі не було належної охорони пам'яток, внаслідок чого частину з них було викрадено; на краю загибелі опинилася й дуже цінна оранжерея при ньому²³.

Привертав увагу газетної періодики процес збирання й охорони об'єктів культури у Вінницькому, Дніпропетровському, Житомирському, Одеському і Харківському крайових музеях²⁴. Багато матеріалів присвячено діяльності Всеукраїнського історичного музею імені Т.Шевченка, де після смерті його фундатора й керівника – М.Біляшівського – почалися непрості пошуки пріоритетів діяльності²⁵.

Траплялися публікації про причини самогубства відомого вченого та видатного музеєзнавця Д.Щербаківського²⁶.

Особливу увагу українська преса приділяла заснуванню нових, радянських музеїв, створенню належних умов для їх плідної праці. Столична і місцева періодика регулярно вміщувала матеріали про заходи Наркомосу щодо створення художньо-історичного музею в Харкові²⁷, затвердження проекту будівництва аналогічного закладу на острові Хортиця²⁸, відкриття у жовтні 1926 р. відділу мистецтва при Волинському державному науково-дослідному музеї²⁹.

Протягом 1920-х рр. в Україні активно відбувався процес створення нових та розширення діючих музеїв. За період з 1921 по 1929 рр. їх було засновано 34³⁰, а у 1926 р. функціонувало найбільше – 128³¹.

Тематично пов'язаною із зазначеним масивом джерел є низка матеріалів, що висвітлювала таку важливу проблему, як створення й розвиток у 1926–1929 рр. державних заповідників. Зокрема в пресі було опубліковано ухвалу ВУЦВК та РНК УСРР постанову від 29 вересня 1926 р. «Про визнання колишньої Києво-Печерської лаври історико-культурним заповідником і перетворення її на Всеукраїнське музейне містечко»³². У газетах «Комуніст» та «Пролетарська правда» повідомлялося про конкретні заходи уряду УСРР щодо перетворення монастиря на всеукраїнський центр атеїстичного виховання трудящих. Із цією метою планувалося здійснити реставрацію великої дзвіниці Успенського собору, надвірної церкви, галереї до ближніх печер, Мазепинської стіни тощо³³. Також НКО республіки звернувся до Київського окружного виконавчого комітету з клопотанням припинити будь-які культові відправи на території цього музейного містечка й виселити богословську школу та релігійні громади³⁴. Загалом наприкінці 1920-х рр. на базі цього історико-культурного заповідника було організовано низку музеїв: архітектури, зібрання української старовини П.Потоцького, металопластики, письма й друку, нумізматичний, шитва і тканин, театральний та ін.

У харківській газеті «Вісти» було опубліковано постанову РНК УСРР від 20 серпня 1925 р. «Про оголошення території могили Т.Шевченка державним заповідником». Віднині вона переходила у відання Наркомосу; на нього ж покладалася функція її охорони та збереження³⁵. Цікаві газетні публікації про мету та завдання цього закладу. Матеріали, що віддзеркалювали цей процес в українській періодіці, різноманітні за жанром. І у цьому масиві джерел провідне місце займають статті й кореспонденції. Типовою є одна із статей відомого пам'яткознавця В.Дубровського в харківській газеті «Культура і побут» від 19 липня 1925 р., де автор закликав не чекати, коли буде створений заповідник біля могили Кобзаря, вказував конкретні шляхи поліпшення догляду за нею. У

зв'язку з цим пропонувалося роль господаря могили та керівництво всією відповідною науково-освітньою роботою покласти на Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка³⁶.

На шпальтах у центральних і місцевих газетах значне місце займали інформаційні повідомлення про організаційні й господарські заходи Наркомосу щодо впорядкування території могили Т.Шевченка на Чернечій горі біля Канева³⁷, звернення НКО до всіх культосвітніх закладів, а також підприємств та установ, котрі носили ім'я Великого Кобзаря, взяти участь у впорядкуванні музею-заповідника, збиранні речей і матеріалів, пов'язаних із поетом. Крім того, преса регулярно інформувала громадськість зокрема про організацію екскурсій для учнів шкіл, студентів вищих й інших навчальних закладів, робітників заводів і фабрик, працівників державних установ на могилу поета³⁸, оголошення конкурсу на виготовлення проекту пам'ятника Т.Шевченкові із трьома преміями (одна в 3000 руб. та дві по 1000 руб.)³⁹.

Поряд із цим чимало газетних публікацій було присвячено створенню інших державних заповідників – таких, як «Чаплі»⁴⁰, колишній монастир босих кармелітів у Бердичеві, письменника М.Гоголя на Полтавщині⁴¹, замок колишніх князів Острозьких у Старокостянтиніві Шепетівської округи⁴², замок у Кам'янці-Подільському⁴³, комплекси пам'яток дитинця й Троїцько-Іллінського монастиря у Чернігові, Спасо-Преображенського монастиря у Новгороді-Сіверському, дендропарку «Софіївка» в Умані⁴⁴. Усього на кінець 1920-х рр. в Україні діяло 9 заповідників, котрі перебували у віданні Наркомосу⁴⁵.

Як у центральній, так і в місцевій пресі, насамперед у газетах «Більшовик», «Вісти», «Комуніст», «Пролетарська правда», «Культура і побут», «Література й мистецтво», актуальною та постійною залишалася тема спорудження в містах і селах України пам'ятників Т.Шевченкові, іншим діячам української культури. 70% газетних матеріалів на зазначену тематику присвячено встановленню монументів Кобзарю. Серед них інформаційні повідомлення про закладання пам'ятника поетові в Первомайську⁴⁶, урочисте відкриття їх у селах Хотові⁴⁷ й Синяві⁴⁸ на Київщині, в Каневі на Черкащині,⁴⁹ у Полтаві⁵⁰. Також важливе місце посідають матеріали про спорудження пам'ятників Кобзарю в Києві та Харкові. У газетах «Вісти», «Комуніст», «Культура і побут» під рубриками «Конкурс проектів пам'ятника Шевченкові», «Міжнародний конкурс проектів пам'ятника Т.Шевченкові»⁵¹, «На виставці проектів пам'ятника Т.Шевченкові»⁵² в кореспонденціях і репортажах регулярно розповідалося про хід проведення цих заходів. В одній із публікацій відзначалося, що 9 проектів Київського художнього інституту, представлені на виставці конкурсних проектів пам'ятника поетові у Києві, можуть бути тільки матеріалом для подальшої розробки монумента. Згодом інститут зможе виконати завдання й представити його добротний проект⁵³. Авторами зазначених кореспонденцій були архітектори, художники, мистецтвознавці.

Є в періодичних виданнях група матеріалів, у котрих опубліковано відозву Комітету із вшанування пам'яті Г.Сковороди до державних, кооперативних та культурно-освітніх установ і організацій із проханням пожертвувати кошти на спорудження монумента мандрівному філософові у селі Пан-Іванівці на Харківщині, де він похований⁵⁴, поінформовано про урочисте відкриття пам'ятника Г.Сковороді у селі Сковородинівці 20 червня 1926 р.⁵⁵

Звичайно, предметом пильної уваги преси 1920-х рр. стали повідомлення про хід реалізації широкомасштабного проекту більшовицької культурної революції та його складової – радянського плану монументальної пропаганди. В зв'язку з цим особливо активно на сторінках періодичних видань висвітлювалися заходи державних органів щодо встановлення пам'ятників у містах і селах України В.Леніну. Під характерними назвами «Пам'ятник Іллічеві в Києві»,

«Виставка проектів пам'ятника В.Леніну» газети регулярно містили інформаційні повідомлення про хід підготовки й організації широкого конкурсу з розробки проектів його вождю пролетарської революції у Києві, оголошеного Київським губвиконкомом⁵⁶.

Чимала група газетних матеріалів повідомляла про відкриття пам'ятників більшовицьким діячам, зокрема Артему в Бахмуті у липні 1925 р.⁵⁷ та Г.Котовському в Умані у серпні 1926 р.⁵⁸

Всебічного висвітлення на сторінках періодики знайшли проблеми розвитку краєзнавства в Україні. У центральних і місцевих газетах багато різних за жанрами матеріалів – від ґрунтовних узагальнюючих науково-популярних статей до інформаційних повідомлень про вивчення рідного краю, пам'яток минулого. Газети регулярно інформували громадськість про заснування в 1924–1925 рр. у багатьох містах України краєзнавчих комісій та товариств.

Так, у газеті «Більшовик» під рубрикою «Краєзнавство на провінції» опубліковано кореспонденції В.Камінського про розвиток цієї справи на Поділлі, зокрема про роботу Кабінету вивчення Подільського краю при ВУАН (25 січня 1925 р.) й діяльність відповідних організацій Чернігівщини (15 лютого 1925 р.). Значний інтерес для дослідників історії краєзнавства становлять дані, вміщені в другій публікації, де автор зазначав, що у регіоні широко поставлено цю справу, значним досягненням є зокрема створення Чернігівського інституту краєзнавства у 1924 р.⁵⁹. В газеті «Культура і побут» під рубрикою «Краєзнавство» від 17 січня 1926 р. вміщено глибоко змістовні дописи М.Криворотченка про діяльність відповідного товариства у м. Куп'янську на Харківщині та М.Лагути про Миколаївське наукове товариство (14 травня 1925 р.). В останній кореспонденції повідомлялося, що дослідниками рідного краю випущено історичний нарис про нього, підготовлено до друку краєзнавчий збірник «Миколаївщина» на допомогу вчителям, проведено обстеження некрополя часу еллінської колонізації, складено бібліографічний покажчик літератури про міста Миколаїв, Ольвію, Очаків, Вознесенськ, окремі села регіону⁶⁰.

Докладно висвітлювався як у центральній, так і місцевій пресі хід підготовки й проведення в травні 1925 р. Першої всеукраїнської краєзнавчої конференції у Харкові, котра виробила програму перебудови відповідної роботи в Україні⁶¹.

Важливим джерелом вивчення тогочасного краєзнавчого процесу є публікації про заснування у багатьох містах республіки відповідних комісій та товариств. Якщо на 1923 р. останніх нараховувалося в УСРР 40, то вже у 1925 р. чисельність їх зросла до 200⁶².

Характерно, що подібними матеріалами газетна періодика намагалася не тільки пропагувати рішення конференції, а й привернути увагу до значення краєзнавства в політичному і культурному житті України.

Газети регулярно інформували громадськість про наукові дослідження природних багатств, екскурсії до історичних місць та революційних пам'яток.

Чільне місце на сторінках періодичних видань, насамперед газет «Більшовик», «Вісти», «Комуніст», «Культура і побут», займали зокрема публікації, що висвітлювали організацію екскурсійних масових поїздок учнів, студентів, робітників та службовців до могили Т.Шевченка біля Канева, у заповідники «Чаплі», «Ольвію», музейне містечко в Києво-Печерській лаврі, на Дніпровські пороги й у Запоріжжя.

Вельми показовою є кореспонденція «З подорожі до Канева» в газеті «Література, наука, мистецтво» від 9 березня 1924 р., автор котрої докладно розповідав про відвідання великою групою залізничників на пароплаві «Комсомол» могили Т.Шевченка біля цього міста⁶³.

В багатьох публікаціях відзначалося, що вже закінчився період, коли екскурсанти-українці їздили до Москви і Ленінграда, вважаючи тільки їх історич-

ними та культурними центрами СРСР. У зв'язку з цим пропонувалося звернути Укрполітосвіті й Українському краєзнавчому комітету та іншим відповідним організаціям серйозну увагу на масовий рух патріотизму, підтримати його відповідними екскурсійними заходами⁶⁴.

На шпальтах української періодики 1920–1930 рр. є численна група матеріалів, що висвітлювали таку важливу проблему, як створення краєзнавчих фільмів; вміщувалися кореспонденції, де висвітлювалися питання щодо їх концепції⁶⁵.

Ще одна тема, котра об'єднувала групу дискусійних публікацій, – завдання, форми й методи подальшої роботи краєзнавчих організацій. У пресі публікувалися виступи відомих пам'яткознавців про роль та місце краєзнавства в житті суспільства, розвитку економіки і культури. Для цих кореспонденцій характерною є думка, що воно має стати наукою, яка повинна знайомити робітників та селян із продуктивними силами рідного краю – важливим засобом для подальшого розвитку виробництва в країні⁶⁶. У зв'язку з цим відзначалося, що Український краєзнавчий комітет, відповідні організації на місцях цим напрямом роботи не займалися. Вивчати виробництво могли тільки відповідні економічні інституції⁶⁷. Тому пропонувалося зазначений комітет реорганізувати в Центральний український науково-дослідний краєзнавчий (географічний) інститут, перетворивши його з організаційної установи у науково-дослідну. Крім того, доцільно було вкрити всю республіку мережею краєзнавчих (географічних) товариств, котрі б мали здійснювати всебічне дослідження регіонів за планами відповідних місцевих інститутів⁶⁸.

Привертають увагу публікації про видання краєзнавчої літератури. Аналіз газетних матеріалів свідчить, що ця тема була постійною у 1920-х рр. На сторінках періодики інформаційні повідомлення регулярно з'являлися під рубриками «Краєзнавство і бібліографія» й «Бібліографія». Зокрема в одному з відгуків на наукову працю «Старі хати» С.Таранушенка у газеті «Вісти» від 30 грудня 1922 р. зазначалося, що в ній із любов'ю описані домівки, в яких живуть мільйони селян. Автор навів цінні відомості про архітектурне обличчя українського села. Цей матеріал цікавий та корисний особливо для будівельників, котрі мали змогу використати їх практично завдяки грамотним технічним малюнкам, виконаними С.Таранушенком⁶⁹. Цікавою є оглядова публікація у газеті «Культура і побут» від 10 січня 1926 р. про книжку П.Злобнова «Основи краєвої библиографии», в якій відзначалося, що ця праця є новаторською і краєзнавцям варто з нею ознайомитися⁷⁰.

Привертає увагу дослідників інформаційне повідомлення в газеті «Більшовик» від 31 січня 1924 р., де йшлося про те, що українознавець П.Глядкоєвський розшукав цікавий рукопис петербурзького професора Пальмова з церковної археології, котрий жив раніше у Києві, а потім виїхав до родичів в Астрахань. Вважалося, що ця праця назавжди втрачена, а вона дуже цінна як із наукового боку розробки теми, так і за кількістю опрацьованого автором матеріалу⁷¹.

Є в українській пресі також кореспонденції, котрі відбивали критичне ставлення громадськості до авторів окремих підручників та навчальних посібників для шкіл із краєзнавства. Це публікації переважно у формі рецензій, у яких ідеться про недостатній рівень окремих із них. Вельми показовою щодо цього є рецензія на збірник П.Волобуєва й П.Мостового «Краєзнавство в трудовій школі», де відзначалося, що окремі його матеріали втратили актуальність, застарілі або ж поверхові та не мають ніякого відношення до науки. Загалом, на думку автора, збірник підготовлений поспіхом⁷².

Отже, як свідчить аналіз, українська преса широко і всебічно висвітлювала процес становлення радянського краєзнавства у республіці.

Певне місце на сторінках газетної періодики відведено непростим питанням повернення в УСРР вивезених у різні історичні періоди в Росію українських

історико-культурних цінностей. Пильну увагу газети республіки приділили ходу переговорів між Наркомосом УСРР та Наркомосом РСФРР щодо взаємного обміну культурними й музейними експонатами. Зокрема у газеті «Комуніст» від 10 січня 1929 р. опубліковано звіт про їх підсумки. У ньому повідомлялося, що НКО України опрацьовано попередній список картин, архівних матеріалів, старовинних і оригінальних рукописів, речей, знайдених під час археологічних розкопок на території республіки, та інших пам'яток, що перебувають у музеях Москви й Ленінграда і мають бути повернуті в УСРР⁷³.

Також в українській пресі подано звіт про роботу другої сесії паритетної комісії у справах обміну культурними й науковими цінностями між УСРР і РСФРР. Згідно з її рішенням, республіка повинна була отримати всі запорозькі клейноди, прапори, гармати тощо. Ці пам'ятки планувалося зосередити в Дніпропетровському державному музеї, де також мало перебувати полотно І.Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Крім того, Ермітаж повинен був передати Україні цінну збірку речей із колишньої домової церкви князя Олександра Меншикова, котру він вивіз із Батурина. Крім того, Ермітаж, московські музеї образотворчих мистецтв та історичний мали виділити для республіки велику систематизовану нумізматичну колекцію.

Музеї УСРР повинні були одержати від Росії головну частину українських зібрань – об'єктів матеріальної культури, починаючи з поселень литовської доби, а також ряд картин з історичного музею у Москві – роботи Рєпіна, Боровиковського, Костанді, Брюллова, Васильківського, Нарбута, Врубеля, Сомова, Левітана, Жемчужникова й ін. Республіка мала отримати і збірку І.Терещенка з 2547 малюнками різних митців⁷⁴.

Багато цікавої інформації містять газетні публікації про перевезення в 1927 р. з Ленінграда до Києва великої музейної збірки пам'яток історії та культури України Платона Потоцького. У його зібранні була чимала колекція меблів, картин, цінних гравюр, порцеляни й велика бібліотека вітчизняних авторів. Серед музейних речей близько 350 картин художників XIX ст., 14 тисяч гравюр, літографій і репродукцій, у тому числі цінне видання «Живописная Украина – 50 офортів» Жемчужникова. Особливо цінною була бібліотека, де налічувалося понад 17 тис. томів книжок XIV–XX ст.⁷⁵.

На сторінках республіканської періодики є також група кореспонденцій, що висвітлювала перевезення з Петрограда до Києва у 1923 р. цінної збірки відомого колекціонера В.Щавинського, яка тимчасово зберігалася в Ермітажі, й передачу у 1923–1924 рр. з архівних установ Росії документів та матеріалів з історії громадянської війни в Україні 1918–1919 рр.

Значне місце у тогочасній республіканській пресі відводилося публікаціям, котрі висвітлювали кампанію конфіскації церковного майна. На сторінках центральних та місцевих газет, насамперед «Більшовика», «Вістей», «Вістей Білоцерківщини», «Комуніста», «Пролетарської правди», «Радянського села», «Селянської правди», «Червоної Лубенщини», «Червоної правди», під рубриками «Церковні цінності голодуючим»⁷⁶, «Голод і церковне майно»⁷⁷, «Вилучення церковних цінностей»⁷⁸ регулярно висвітлювалися заходи радянської влади з виконання декретів ЦВК РСФРР від 23 лютого 1922 р. «Про вилучення церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим», ВЦВК від 27 грудня 1921 р. «Про цінності, що знаходяться в церквах та монастирях», і від 23 лютого 1922 р. «Про порядок вилучення церковних цінностей, які знаходяться у користуванні груп віруючих». Згідно з цими декретами, всі вони поділялися на три групи: об'єкти історико-художнього значення передавалися до пам'яткоохоронних органів, матеріальні культові предмети й церковне майно повсякденного вжитку – в Державне сховище цінностей РСФРР. Зокрема передбачалося протягом місяця конфіскувати з церковного майна релігійних общин усі речі із золота, срібла,

дорогоцінного каміння, направивши їх у відання Народного комісаріату фінансів РСФРР для боротьби з голодом⁷⁹.

Більшість тогочасних матеріалів присвячено вилученню церковних цінностей у храмах Києво-Печерської лаври, боротьбі радянської влади з духовенством. Завдання громадськості, зазначалося в них, не дозволити патріархам та митрополитам у період допомоги голодуючим покращувати справи релігії й церкви, авторитет і святість котрих революцією були майже остаточно знищені⁸⁰.

Аналіз газетної періодики свідчить, що в Україні постійно публікувалися урядові рішення щодо конфіскації культових предметів не тільки в церквах та монастирях, соборах і синагогах, а й у музеях. Газети повідомляли про те, що в квітні–травні 1922 р. з Києво-Печерської лаври вилучено понад 500 каратів дорогоцінних каменів, близько 11,5 пуда срібла⁸¹, наперсний діамантовий хрест та дві відповідні панагії, цінність яких визначалася загалом приблизно у 100 тис. дореволюційних руб.⁸². Крім того, в квітні 1922 р. з музею культу і побуту Києво-Печерської лаври було конфісковано 2 митри XVII–XVIII ст., 3 золоті панагії, панагія фельдмаршала П.О.Румянцева-Задунайського (похованого у лаврі), дари царів та цариць Анни Іоаннівни, Катерини II, Павла I, Олександра I, гетьманів України Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, архімандрита З.Валькевича. У пресі підкреслювалося, що багато з вилучених речей із Києво-Печерської лаври мали виняткову історико-культурну цінність.

На сторінках періодики також відзначалося, що окремі комісії з конфіскації церковного майна, порушуючи відповідні інструкції органів влади, не пересилали вилучені речі у державні сховища Наркомфіну, а залишали їх для використання на місцеві потреби⁸³.

Необхідно відзначити, що принципову позицію з питань охорони об'єктів культури і старовини зайняли Всеукраїнська академія наук, зокрема її Археологічний комітет. Відомі вчені, пам'яткознавці та мистецтвознавці рішуче виступили проти вилучення пам'яток із церков Києва й інших міст УСРР⁸⁴.

Заяви відомих наукових і культурних діячів у зазначений період були постійними. Проте з цензурних причин центральні та місцеві газети не публікували матеріали, що відбивали протест українських кіл проти політичної лінії партійно-державного керівництва, котре під приводом боротьби з голодом нищило пам'ятки, які мали виняткову художню й історичну цінність.

На сторінках періодичних видань трапляються інформаційні повідомлення про співробітництво державних установ із представниками церковнопарафіяльних рад і общин щодо конфіскації відповідного майна. Зокрема у газеті «Вісті Білоцерківщини» від 26 квітня 1929 р. повідомлялося, що, згідно з постановою 4-го повітового з'їзду рад народних депутатів Білоцерківщини, на початку квітня 1922 р. було створено комісію з вилучення церковних цінностей, до складу котрої ввійшли й представники релігійних громад. Усі її заходи планувалося здійснювати в тісній співпраці з духовенством. Зокрема білоцерківський єпископ Володимир із нагоди Великодня звернувся з відозвою до віруючих негайно приступити до здачі культових предметів⁸⁵.

Поряд із цим у центральних та місцевих виданнях під характерними назвами «Святейшая контрреволюция», «Голод и ценности», «Изъятие церковных ценностей и одесское духовенство»⁸⁶ є чимала група публікацій, в яких розповідалося про боротьбу й судові процеси проти священників та віруючих, котрі виступали з протестом проти грабування монастирів і церков.

В матеріалах республіканської преси простежується також процес виявлення, реєстрації та охорони культових пам'яток у середині 1920-х рр. Серед них – публікації про недостатнє збереження колишньої Наталівської церкви на Харківщині⁸⁷, про відозву музею культу і побуту Києво-Печерської лаври та Українського відділу Геологічного комітету щодо розробки плану із закріплення

схилив Лаврського заповідника⁸⁸, про реєстрацію церковних дзвонів, вивезених із Латвії, Литви й Естонії в період Першої світової та громадянської воєн⁸⁹, охорону чернігівських Троїцької, Іллінської, П'ятницької церков і Спасо-Преображенського собору⁹⁰, про передачу колишнього Братського монастиря у відання ВУАН⁹¹ тощо.

Є у часописах 1920-х рр. група матеріалів і про закриття релігійних закладів в Україні. Зокрема повідомлялося про ліквідацію у 1922 р. жіночого монастиря в Полонному на Поділлі, котрий було відведено під дитячий будинок та будинок відпочинку для робітників⁹².

Дослідження української преси свідчить, що найбільше публікацій із цієї тематики припадало на початок 1920-х рр., коли почався рішучий наступ радянської влади на релігію й духовенство. Згодом цей процес значно сповільнився. Так, якщо тільки у чотирьох повітах Київської губернії в жовтні 1922 р. було закрито 40 молитовних будинків, то у 1924–1925 рр. в усій Україні – 45, у 1926 р. – 29⁹³.

Таким чином, преса, як свідчить аналіз газетних публікацій, містить значний інформаційний матеріал про пам'яткоохоронну роботу в зазначений період. У тогочасній періодиці висвітлювалася діяльність державних відповідних органів, музеїв, установ ВУАН, членів громадських пам'яткоохоронних і краєзнавчих осередків, наукових товариств, котрі прагнули планомірно організувати догляд за пам'ятками історії і культури в Україні. Водночас більшовицька газетна періодика брала активну участь у пропаганді заходів радянської влади щодо вилучення на початку 1920-х рр. історико-мистецьких цінностей із храмів і монастирів під приводом боротьби з голодом, проведення богоборчої кампанії, репресій проти духовництва й вірних.

Вивчення матеріалів тогочасної республіканської преси дало змогу виявити найбільш характерні явища пам'яткоохоронного руху в Україні:

1. Правові заходи та пошук організаційних форм і методів державного управління охороною історико-культурної спадщини.

2. Шляхи активізації краєзнавчого руху, створення відповідних осередків практично в усіх містах України.

3. Організація діяльності державних та громадських музейних структур.

4. Нігілістичні тенденції у ставленні до церковних цінностей.

5. Створення державних історико-культурних заповідників.

6. Організація планомірного дослідження об'єктів історії й культури.

За жанровою ознакою в пресі переважала хроніка, що свідчить про велику увагу редакцій газет до висвітлення конкретних подій і фактів пам'яткоохоронної роботи. Також високою була питома вага аналітичних жанрів – статей та кореспонденцій; вони домінували у віддзеркаленні роботи державних і громадських відповідних структур. Авторами публікацій були відомі політичні, громадські й культурні діячі, пам'яткознавці та мистецтвознавці України, діяльність багатьох з яких викликає повагу за їхню самовіддану роботу з врятування історико-культурних цінностей українського народу від знищення, грабування і вивезення за кордон.

Нині в умовах розбудови вітчизняної державності, коли так болісно й суперечливо відбувається пам'яткоохоронний процес у багатьох регіонах України, глибоке та всебічне опанування багатством духовної спадщини періоду 1920-х рр. є важливим чинником розвитку і збагачення національної культури.

¹ Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України (далі – ЗУ УСРР). – 1921. – №4. – Ст.125.

² Вісті (Харків). – 1922. – 25 листопада.

³ ЗУ УСРР. – 1926. – №56. – Ст.657.

- ⁴ Памятники старини // Вечерний Киев. – 1927. – 27 июля.
- ⁵ Охорона пам'яток матеріальної культури та природи // Культура і побут (Харків). – 1926. – 7 листопада.
- ⁶ ЗУ УСРР. – 1926. – №32. – Ст.259.
- ⁷ Дубровський В. Охорона пам'яток мистецтва, старовини і природи // Культура і побут. – 1925. – 19 липня.
- ⁸ Пленум порайонних комісій історичної секції УАН // Пролетарська правда (Київ). – 1926. – 7 грудня.
- ⁹ Копержинський К. Діяльність «Т-ва дослідників української історії, письменства та мови» в Ленінграді // Культура і побут. – 1925. – 2 квітня.
- ¹⁰ Історико-археологічні дослідження на Україні // Комуніст. – 1928. – 31 травня.
- ¹¹ Дубровський В. До історико-археологічного дослідження території Дніпрельстану // Культура і побут. – 1926. – 28 листопада.
- ¹² На Донецькому городищі // Народній учитель (Харків). – 1930. – 2 липня.
- ¹³ Реставрація Софійського собору // Пролетарська правда. – 1928. – 1 вересня.
- ¹⁴ Хмурий В. Ще до архітектурного обличчя міста // Культура і побут. – 1925. – 1 листопада.
- ¹⁵ Столітній ювілей Одеського історичного музею // Більшовик (Київ). – 1925. – 23 травня.
- ¹⁶ Дінцес Л. Музей колишнього Ханенка // Там само. – 1924. – 25 травня.
- ¹⁷ Черкаський окрмузей // Там само. – 1924. – 10 лютого.
- ¹⁸ Маріупольський краєзнавчий музей // Культура і побут. – 1927. – 2 серпня.
- ¹⁹ Пам'ятки культури на Сумщині // Там само. – 1926. – 1 грудня.
- ²⁰ Роменський окружний музей // Влада праці (Ромни). – 1925; Хмурий В. Указ. праця; Дінцес Л. Указ. праця; Столітній ювілей Одеського історичного музею.
- ²¹ Музей українських діячів науки та мистецтва // Літературна газета (Харків). – 1928. – 1 листопада.
- ²² Поліщук В. Галаганівський музей – до Харкова // Культура і побут. – 1926. – 12 вересня.
- ²³ Забутий музей // Комуніст. – 1928. – 31 травня.
- ²⁴ Пам'ятки старовини та музей Правобережної України на 10-і роковини Жовтневої революції // Культура і побут. – 1927. – 29 жовтня.
- ²⁵ Скрипник М.О. Про події в Історичному музеї ім. Шевченка в Києві // Вісти. – 1927. – 21 серпня.
- ²⁶ Слідство в справі самогубства Д.М.Щербаківського // Пролетарська правда. – 1927. – 11 червня.
- ²⁷ До відкриття Харківського художньо-історичного музею // Комуніст. – 1928. – 1 лютого.
- ²⁸ Музей на Дніпрельстані // Там само. – 1930. – 30 липня.
- ²⁹ Варницький С. Відділ мистецтва при Волинському музею // Культура і побут. – 1926. – 26 жовтня.
- ³⁰ Маньковська Р. Музейництво в Україні. – К., 2000. – С.75.
- ³¹ Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження. – К., 1998. – С.33.
- ³² Вісти. – 1926. – 19 жовтня.
- ³³ Реставраційні роботи в музейному містечку // Пролетарська правда. – 1926. – 12 березня.
- ³⁴ Впорядкування Всеукраїнського музейного містечка // Комуніст. – 1929. – 10 січня; Вісти. – 1926. – 2 вересня.
- ³⁵ Дубровський В. Про заповідник біля могили Т.Г.Шевченка // Культура і побут. – 1925. – 19 липня.
- ³⁶ Впорядкування заповідника Т.Шевченка // Вісти. – 1926. – 27 жовтня.
- ³⁷ На могилі Шевченка // Радянська думка (Черкаси). – 1927. – 10 березня.
- ³⁸ Дубровський В. Про державний заповідник «Могила Т.Г.Шевченка» // Культура і побут. – 1927. – 2 серпня.
- ³⁹ Вісти. – 1927. – 31 травня.
- ⁴⁰ Пролетарська правда. – 1927. – 22 травня.
- ⁴¹ Гоголівський заповідник-музей // Там само. – 1927. – 15 листопада.

- ⁴² Старокостянтинівський замок – державний заповідник // *Комуніст.* – 1927. – 24 листопада.
- ⁴³ Охорона Кам'янецького замку-фортеці // *Пролетарська правда.* – 1928. – 15 лютого.
- ⁴⁴ *Полевой С.* Новые государственные заповедники // *Вечерние известия (Київ).* – 1928. – 15 октября.
- ⁴⁵ *Акуленко В.І.* Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). – К., 1991. – С.93.
- ⁴⁶ Пам'ятник Шевченкові // *Більшовик.* – Одеса. – 1921. – 18 березня.
- ⁴⁷ Відкриття пам'ятника Т.Шевченкові в Хотові // *Більшовик (Київ).* – 1921. – 19 квітня.
- ⁴⁸ Радянський шлях (Бердичів). – 1926. – 17 червня.
- ⁴⁹ *Пилипенко С.* Всеукраїнське свято // *Більшовик.* – 1922. – 3 липня.
- ⁵⁰ Торжественное открытие памятника в Полтаве // *Коммунист.* – 1925. – 14 марта.
- ⁵¹ Літературна газета (Харків). – 1930. – 20 грудня
- ⁵² *Комуніст.* – 1929. – 16 березня.
- ⁵³ Виставка конкурсних проєктів пам'ятників Ленінові і Шевченкові у Києві // *Культура і побут.* – 1925. – 23 квітня.
- ⁵⁴ Жертуйте на пам'ятник Г.С.Сковороди // *Вісти.* – 1923. – 14 червня.
- ⁵⁵ Відкриття пам'ятника Г.С.Сковороді // *Селянин (Харків).* – 1926. – 28 червня.
- ⁵⁶ Виставка конкурсних проєктів пам'ятників Ленінові і Шевченкові у Києві // *Культура і побут.* – 1925. – 23 квітня.
- ⁵⁷ Відкриття пам'ятника т. Артему // *Влада праці (Ромни).* – 1924. – 3 серпня.
- ⁵⁸ Памятник т. Котовскому // *Коммунист.* – 1926. – 10 августа.
- ⁵⁹ *Камінський В.* Краєзнавство в Чернігові // *Більшовик.* – 1925. – 15 лютого.
- ⁶⁰ *Лагута В.* Миколаївське наукове товариство // *Культура і побут.* – 1925. – 14 травня.
- ⁶¹ Проблема краєзнавства і принципи краєзнавчої роботи // *Там само.* – 7 червня.
- ⁶² *Акуленко В.І.* Вказ. праця. – С. 46.
- ⁶³ *Вареник М.* З подорожі до Каніва // *Література, наука, мистецтво (Харків).* – 1924. – 9 березня.
- ⁶⁴ *Дубровський В.* Екскурсійне питання на Україні // *Культура і побут.* – 1926. – 29 серпня.
- ⁶⁵ *Юрченко Ю.* Краєзнавчий фільм // *Пролетарська правда.* – 1926. – 9 травня.
- ⁶⁶ *Дубняк К.* Краєзнавство на Україні, його минулі й сьогочасні завдання, коли будеться нове життя // *Культура і побут.* – 1925. – 5 лютого.
- ⁶⁷ А діла краєзнавчого мало // *Там само.* – 1926. – 2 листопада.
- ⁶⁸ *Дубняк К.* До стану краєзнавчої праці на Україні // *Там само.* – 1925. – 1 листопада.
- ⁶⁹ *Немоловський І.* Бібліографія // *Вісти.* – 1922. – 30 грудня.
- ⁷⁰ *Ветухов О.* Краєзнавство і бібліографія // *Культура і побут.* – 1926. – 10 січня.
- ⁷¹ *Шамрай С.* Цікава праця по церковній археології // *Більшовик.* – 1924. – 31 січня.
- ⁷² *Козаченко А.* Українські краєзнавчі видання // *Культура і побут.* – 1926. – 19 вересня.
- ⁷³ Україна, дістань свої музейні цінності з музеїв РСФРР // *Комуніст.* – 1929. – 10 січня.
- ⁷⁴ Обмін культурними цінностями між УСРР та РСФРР // *Там само.* – 1930. – 9 червня.
- ⁷⁵ *Сім Б.* Музейна збірка Потоцького // *Культура і побут.* – 1927. – 20 серпня.
- ⁷⁶ Пролетарская правда. – 1922. – 25 мая.
- ⁷⁷ Селянська правда (Катеринослав). – 1922. – 18 лютого.
- ⁷⁸ Вісті Білоцерківщини. – 1922. – 26 квітня.
- ⁷⁹ Известия ВЦИК (Москва). – 1922. – 23 февраля.
- ⁸⁰ Изъятие ценностей в Киеве // *Пролетарская правда.* – 1922. – 7 апреля.
- ⁸¹ *Комуніст.* – 1922. – 5 мая.
- ⁸² Изъятие церковных драгоценностей из Киево-Печерской лавры // *Пролетарская правда.* – 1922. – 17 апреля.
- ⁸³ Церковные ценности // *Там же.* – 1923. – 16 марта.
- ⁸⁴ *Нестуля О.* Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. – Ч. 1. – 1917 р. – середина 20-х років. – К., 1995. – С. 139–140.

- ⁸⁵ Вилучення церковних цінностей // Вісті Білоцерківщини. – 1922. – 26 квітня.
⁸⁶ Пролетарская правда. – 1922. – 2, 4, 8, 16 апреля.
⁸⁷ Залишки старої культури // Культура і побут. – 1927. – 3 липня.
⁸⁸ Осуви загрожують Лаврському заповідникові // Пролетарська правда. – 1926. – 17 грудня.
⁸⁹ Вісник Київського губвиконкому. – 1924. – 11 липня.
⁹⁰ Дубровський В. Потрібна охорона історичних пам'яток // Культура і побут. – 1927. – 30 квітня.
⁹¹ Передача бывшего Братского монастыря в ведение ВУАН // Вечерний Киев. – 1929. – 27 июня.
⁹² Ліквідування монастиря // Більшовик. – 1922. – 30 січня.
⁹³ Нестуля О. Указ. праця. – С.156.

In the paper the problems of historical monument conservation as well as cultural heritage protection in Ukraine is covered on the base of the periodical press materials of 1920.

РЕЦЕНЗІЇ

Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. – Т.І: 1812–1890 рр. / ЛННБ ім. В.Стефаника НАН України. – Л., 2007. – 560 с.

Колективом авторів із відділення «Науково-дослідний центр періодики» Львівської національної наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України започатковано творчий проект «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.». Актуальність і необхідність подібного багатотомного дослідження зумовлюється не лише потребою укладання бібліографій часописів, а й висвітлення інформативної площини тодішньої періодики в розрізі аналізу певних явищ і особливостей українських реалій у найрізноманітніших сферах національного буття. Не просто констатований, а якісно новий, об'єктивний погляд на опубліковані в пресі матеріали значно поповнює побутуючі аргументації про складні та неоднозначні із соціально-політичного осягнення процеси тодішнього історичного, культурологічного розвитку української нації.

Так само потребою часу диктується необхідність поповнення української сучасної філологічної царини пресологічним інформативним пластом, почасти ще недостатньо поцінованим відповідним жанром у минулі соціоідеологічні лихоліття. Повноцінному дослідженню вітчизняної преси ставала на перешкоді ще й політично-державна роз'єднаність українського народу. Тому зведення публіцистичного процесу до якихось спільних означень було досить клопітним завданням.

Укладачі першого тому видання – д-р іст. наук, професор М.Романюк (керівник проекту), ст. наук. співробітник М.Галушко і канд. філол. наук Л.Сніцарчук (відповідальний редактор) за активної участі вчених-пресознавців В.Габора, М.Комариці, О.Дроздовської, Л.Кульчицької, Ю.Шаповала, У.Чубай, Я.Сеника вибрали досить вдалу структурну композицію змістового наповнення книги.

Бібліографія української та відповідно іншомовної преси, що становить основну частину дослідження, укладена на високому професійному рівні з використанням наукових принципів, запропонованих фахівцем у галузі пресології В.Ігнатіємком, а також на засадах опублікованого ЛННБ ім. В.Стефаника НАНУ 1991 р. архівного протоколу наради з теми «На шляху до створення репертуару української книжки», приуроченої до укладання «Бібліографії української книги 1798–1914 рр.», яка відбулася ще 21–22 грудня 1945 р. Відрадно і те, що відділенням «Науково-дослідний центр періодики» проведено копійку методологічну роботу. Так, опрацювання часописів здійснено згідно з принципами й положеннями «Схеми повного бібліографічного опису періодичного видання», рекомендованої авторським тандемом М.М.Романюка і М.В.Галушка й оприлюдненої у збірнику праць «Науково-дослідного центру періодики» (Львів, 1994. – Вип.1. –